

[Essence and Features of the Forms of Enterprises' Exit into Foreign Markets]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, iss. 1 (2018): 19-24. <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/SHinkarenko-R.V.-Semenets-V.V..pdf>

Tiurina, N. M., and Karvatska, N. S. *Zovnishnyoeconomichna diialnist pidpriemstva* [Foreign Economic Activity of the Enterprise]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2019.

"Vykhid na mizhnarodni rynky dlia ukrainskoho biznesu" [Access to International Markets for Ukrainian Business]. *Nimetsko-Ukrainska promyslovo-torhovelnia palata*. <https://ukraine.ahk.de/ua/dienstleistungen/markteinstieg>

Vasilenko, A. V. *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiya* [Enterprise Sustainable Development Management]. Kyiv: TsUL, 2005.

УДК 339.56

JEL: F10; F13; L24; L86; O38

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-50-57>

ТОРГОВЕЛЬНІ ВИМІРИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ТА АФРИКИ

©2022 САРКІСЯН Л. Г., ГЕНЕРАЛОВ О. В., СТЕПІЧЕВА О. В.

УДК 339.56

JEL: F10; F13; L24; L86; O38

Саркісян Л. Г., Генералов О. В., Степичева О. В. Торговельні виміри цифрової трансформації країн Близького Сходу та Африки

Метою статті є визначення впливу цифрової торгівлі на трансформацію країн Близького Сходу та Африки, а також моделей співпраці між ними. Досліджено й узагальнено поняття цифрової торгівлі, електронної комерції та пов'язаних питань. Розглянуто поняття «цифрова довіра» як ключового активу для розвитку цифрової торгівлі та перелік зацікавлених сторін. У ході дослідження проаналізовано перспективи зростання економіки країн Близького Сходу та Африки в умовах турбулентності внутрішнього та зовнішнього середовища. Використовуючи дані міжнародних інституцій, проведено розрахунки та аналіз участі країн регіону в міжнародній торгівлі послугами із цифровою доставкою. Наведено приклади компаній, заснованих на Близькому Сході та в Африці, які беруть участь у цифровій торгівлі. У статті виокремлено підходи до регулювання на односторонньому, двосторонньому та багатосторонньому рівнях цифрових торговельних процесів та вивчено особливості торговельної політики в регіоні в цілому. Зазначено, що обмежувальна економічна та торговельна політика щодо міжнародних і місцевих компаній, які працюють у цифровій економіці, може суттєво вплинути на їх конкурентоспроможність (наприклад, у сфері обміну даними). Проаналізовано та систематизовано рекомендації міжнародних інституцій щодо регулювання цифрової політики. Запропоновано визначити пріоритети для стимулювання цифрової торгівлі в країнах регіону, серед яких: підвищення ефективності управління даними та їх доступність для стейкхолдерів; реформування системи освіти із пріоритетизацією отримання знань і навичок, необхідних для цифрової трансформації. Визначено, що стримуючим фактором є поточна недостатня інституційна спроможність регулювання цифрової економіки на національному та регіональному рівнях. Подальшого вивчення та глибокого дослідження потребує питання розробки механізмів підвищення ефективності торговельної політики та пришвидшення цифрової трансформації в країнах регіону.

Ключові слова: цифрова торгівля, Близький Схід та Африка, трансформація, торгівля з цифровим замовленням, торгівля з цифровою доставкою.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 24.

Саркісян Лариса Геворгієвна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри світової економіки, Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: l.sarkisian@knu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3030-5000>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2071732>

Генералов Олександр Валентинович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри світової економіки, Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: o.generalov@knu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9191-7871>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/L-9359-2016>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202548403>

Степичева Ольга Віталіївна – аспірантка кафедри світової економіки, Державний торговельно-економічний університет / Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: o.stepichieva@knu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1529-5254>

UDC 339.56

JEL: F10; F13; L24; L86; O38

Sarkisian L. G., Generalov O. V., Stepichieva O. V. The Trade Dimensions of Digital Transformation in the Middle East and Africa

The purpose of the article is to determine the impact of digital trade on the transformation of the countries of the Middle East and Africa, and to define models of cooperation between them. The concepts of digital commerce, e-commerce and related issues have been researched and generalized. The concept of «digital trust» as a key asset for the development of digital trade and a list of stakeholders are considered. The study analyzes the prospects for economic growth in the Middle East and Africa in conditions of turbulence of the internal and external environment. Using data from international institutions, computations and analysis of the participation of countries of the region in international trade in services with digital delivery are carried out. Examples of companies based in the Middle East and Africa and involved in digital trading are provided. The article highlights approaches to regulation at the unilateral, bilateral and multilateral

levels of digital trade processes and examines the peculiarities of trade policy in the region as a whole. It is noted that restrictive economic and trade policies towards international and local companies operating in the digital economy can significantly affect their competitiveness (for example, in the field of data exchange). The recommendations of international institutions on the regulation of digital policy are analyzed and systematized. It is proposed to identify priorities for stimulating digital trade in the countries of the region, including: improving the efficiency of data management and its accessibility for stakeholders; reforming the education system with prioritization of obtaining the knowledge and skills necessary for digital transformation. It is determined that the limiting factor is the current insufficient institutional capacity to regulate the digital economy at both the national and the regional levels. Further study and deeper research requires the issue of development of mechanisms for improving the efficiency of trade policy and accelerating digital transformation in the countries of the region.

Keywords: digital trade, Middle East and Africa, transformation, digital order trading, digital delivery trading.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 24.

Sarkisian Larysa G. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of World Economy, State University of Trade and Economics / Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: l.sarkisian@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3030-5000>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2071732>

Generalov Olexander V. – PhD (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of World Economy, State University of Trade and Economics / Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: o.generalov@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9191-7871>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/L-9359-2016>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57202548403>

Stepichieva Olga V. – Postgraduate Student of the Department of World Economy, State University of Trade and Economics / Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: o.stepichieva@knute.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1529-5254>

Трансформаційні процеси, зумовлені четвертою промисловою революцією, формують виклики та завдання для економічних агентів та урядів. Фундаментальний перегляд поточних торговельних правил і практик має сприяти усуненню існуючих неефективних бар'єрів та оптимізації й узгодженню механізмів для стимулювання цифрової торгівлі. Цифрова торгівля має здатність поєднати фірми та споживачів із різних країн з мінімальними трансакційними витратами. Водночас, відсутність єдиних взаємоприйнятних і недискримінуючих практик уповільнює наявний потенціал країн. Країни Близького Сходу та Африки, з диференційованою інституційною спроможністю до перегляду існуючих правил, можуть бути одними із основних бенефіціарів змін, що насуваються, враховуючи їхній потенціал і місткість ринків.

Дослідженню реалізації торговельних вимірів цифрової трансформації присвячували свої роботи такі науковці, як Р. Болдвін, М. Смітз, Н. Егню, І. Іващук, А. Заставний, Б. Хекман, А. Багдаді. Разом із тим, враховуючи швидкоплинність трансформаційних процесів в умовах Революції 4.0 на глобальному та національному рівнях, тема продовжує бути актуальною та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення впливу цифрової торгівлі на трансформацію країн Близького Сходу та Африки і моделі співпраці між ними.

Цифровізація створює ширші перспективи для економічного розвитку на глобальному та національному рівнях, недоступні в індустріальну епоху. Технології передачі даних, Інтернет речей, доповнена реальність, штучний інтелект та інші формують кон-

курентні переваги для фірм і країн, що відображається на розширенні можливостей на глобальних ринках ресурсів, технологій і людського капіталу.

Країни Близького Сходу та Африки, залежні від волатильних світових ресурсних ринків, можуть отримати економічні та соціальні переваги від інтенсивної цифровізації та включення в глобальні ланцюги створення вартості. Зростаюче населення країн Близького Сходу та Африки здобуватиме стимули для розвитку від змін, що насуваються, враховуючи поточний високий рівень безробіття серед молоді в більшості країн.

Зіншого боку, дослідники визначають, що існує два виклики для цифровізації в регіоні: глобалізація та зникнення робочих місць. На думку Р. Болдвіна, автора терміна «глобалізація», і глобалізація, і роботизація сфери обслуговування відбуваються одночасно – і керуються тими самими технологіями – і, відповідно, можуть бути визначені таким чином. Незважаючи на позитивні зміни в майбутньому, перехід може бути важким [1]. Ці виклики доцільно брати до уваги, зважаючи на низьку інституційну та освітню спроможність урядів країн регіону (за окремими винятками), залучати світові компанії на свої ринки та підвищувати компетенції фахівців на ринку робочої сили.

Ці фактори мають вплив і на розвиток міжнародної торгівлі, її особливості та географічні контури. Цифровізація із внесенням змін у підходи до ведення бізнесу приводить до таких процесів:

- ✦ зростання хмарних платформ зумовлює збільшення кількості малих пакетів даних, що перетинають міжнародні кордони;

- ✦ нові технології (Blockchain, 3D-друк) змінюють способи виробництва та режими доставки товарів і послуг;
- ✦ цифрування змінює самі товари, наприклад товаром стають аналітичні матеріали «великих даних», рішення з кібербезпеки або послуги з надання квантових обчислень через кордони [2].

Цифровізація змінює те, чим і як ми торгуємо: від цифрової доставки до більшої фізичної торгівлі завдяки цифровому зв'язку. Онлайн-платформи означають більше невеликих замовлень, які перегинають кордони, тоді як нові технології змінюють спосіб виробництва та надання послуг. Основою цифрової торгівлі є переміщення даних: дані є засобом виробництва, активом, яким можна торгувати, а також засобом, за допомогою якого продаються деякі послуги та організуються глобальні ланцюги вартості [3].

Зважаючи на те, що не існує усталених підходів до термінологічного апарату, доцільно дослідити трактування основних термінів міжнародними інституціями (табл. 1).

Трансформаційні процеси змінюють ландшафт та умови на всіх ринках без виключення. Враховуючі поточні економічні та безпекові виклики, компанії з різних галузей інтенсивніше цифровізують всі процеси – від виробничих до управлінських. Відповідно, і цифрова торгівля стосується не лише технологічних компаній. Перелік зацікавлених сторін у розробці кращих результатів може бути довгим, але принаймні сім груп мають ключове значення:

- ✦ уряд;
- ✦ мультинаціональні компанії, орієнтовані на технології (МНК);

- ✦ нетехнологічні або більш традиційні МНК;
- ✦ фінансові установи;
- ✦ мікро-, малі та середні підприємства;
- ✦ споживачі;
- ✦ громадянське суспільство [7].

Перелічені стейкхолдери визначають пріоритетні напрями змін та інвестують фінансовий і людський капітал у їхню реалізацію. Прикладом можуть бути квантові технології, які потенційно можуть збільшити обчислювальні можливості для тих, хто буде ними володіти, і суттєві виклики, передусім безпекові, для тих, хто залишиться осторонь.

Зміцнення довіри у світі, що стрімко змінюється, є важливою умовою для формування торговельних зв'язків. Дослідники зазначають, що довіра є ключовою для розвитку цифрової торгівлі.

Цифрова довіра – це переконання, що ми спілкуємося в Інтернеті зі справжніми людьми, а не з ботами чи кимось, хто прикидається тими, ким вони не є. Ми також віримо в те, що системи, на які ми покладаємося, безпечні, надійні та зберігають конфіденційність. Йдеться про етику, справедливість та інклюзивність. Коли ми використовуємо цифрові продукти та послуги, то підтверджуємо, що довіряємо їм і всій екосистемі, яка їх оточує [8]. На рис. 1 наведено дані щодо подолання розриву довіри за окремими регіонами та країнами.

Значно вищі за середні результати досліджень у країнах Близького Сходу (14,7%) мають суттєвий вплив на формування потенціалу цифрової економіки та участі в цифрових торговельних процесах. Оцінюючи роль країн досліджуваного регіону в глобальній економіці, зазначимо, що з роками їх роль помітно зростає, і вони є важливими гравцями, які

Таблиця 1

Понятійно-термінологічний апарат у сфері цифрової торгівлі

Термін	Визначення
Цифрова торгівля (<i>digitally trade</i>)	1. Уся торгівля, яка замовлена цифровим способом і/або з цифровою доставкою (COT). 2. Торгівля, яка здійснюється за допомогою електронних засобів – телекомунікацій та/або послуг ІКТ – і охоплює торгівлю як товарами, так і послугами (EC). 3. Торгівля, яка охоплює цифрові транзакції торгівлі товарами та послугами, які можуть бути доставлені в цифровому або фізичному вигляді та які включають споживачів, фірми та уряди (ОЕСР)
Торгівля із цифровим замовленням (<i>digitally ordered trade</i>)	Міжнародний продаж або придбання товарів/послуг, здійснений через комп'ютерні мережі спеціально створеними методами з метою отримання або розміщення замовлень. Такий підхід також може бути визначений як транскордонна електронна комерція
Торгівля із цифровою доставкою (<i>digitally delivered trade</i>)	Міжнародні операції, які доставляються дистанційно в електронному форматі, з використанням комп'ютерних мереж, спеціально розроблених за призначенням. Поки що вважається, що тільки послуги можуть бути поставлені в цифровому вигляді
Електронна комерція (<i>electronic commerce</i>)	Продаж або купівля товарів або послуг, що проводяться над комп'ютерними мережами методами, спеціально розробленими з метою отримання або розміщення замовлень

Джерело: узагальнено за [4–6].

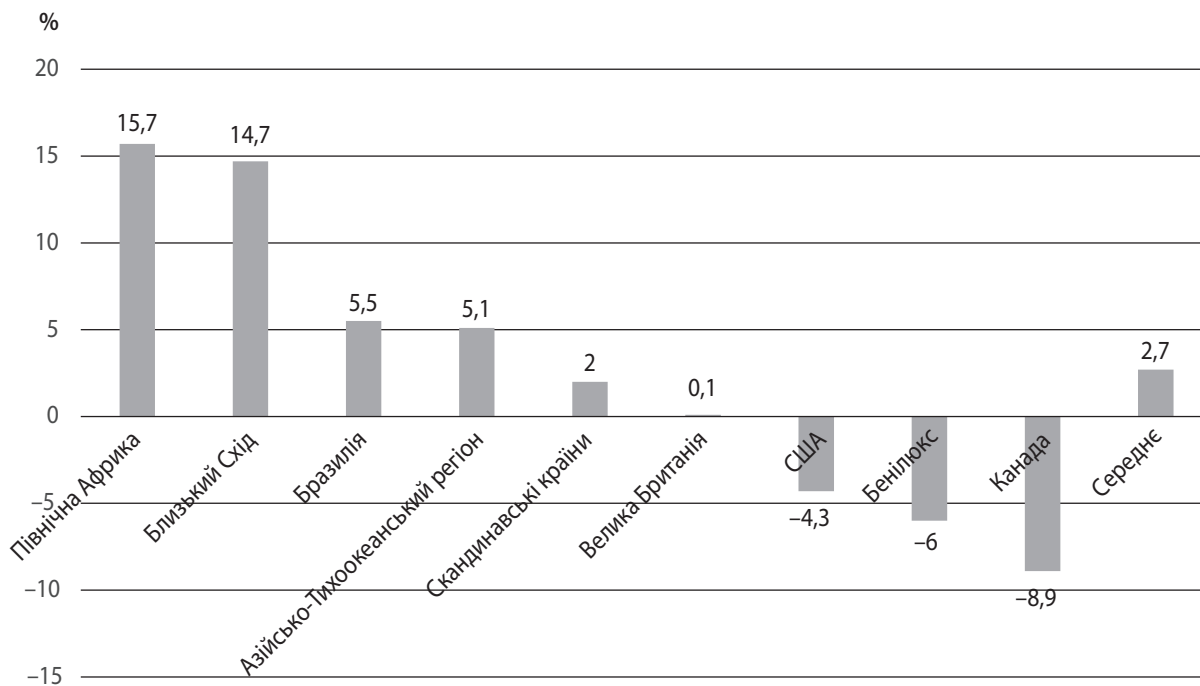

Рис. 1. Подолання розриву довіри за окремими регіонами та країнами, %

Джерело: складено за [8].

визначають стан світової економіки, кон'юнктуру світових ринків. Реформи та трансформації в більшості країн Близького Сходу та Африки дали поштовх до розвитку, разом із тим, економічно країни відрізняються одна від одної. Багато в чому такі відмінності пояснюються покладами природних ресурсів, які для деяких країн є основою економічного розвитку та експорту [9].

Аналіз динаміки ВВП на одну особу країн цього регіону свідчить, що лідерами за цим показником у 2021 р. були Катар, Ізраїль, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Саудівська Аравія, Оман. Очікується, що економіки регіону Близького Сходу та Африки у 2022 р. зростуть на 5,5% — найшвидші темпи з 2016 р. — з подальшим уповільненням зростання до 3,5% у 2023 р. (Світовий банк).

Проте це зростання нерівномірне в регіоні, оскільки країни, які все ще намагаються подолати тривалі наслідки пандемії COVID-19, стикаються з новими приголомшливими потрясіннями через підвищення цін на нафту та продовольство, викликане нападом РФ на Україну, підвищенням світових процентних ставок і уповільненням економіки в США, Китаї та зони євро [10].

Значний вплив зовнішніх чинників на внутрішні соціально-економічні процеси викликаний нерівномірними зусиллями економічних агентів щодо впливу на трансформаційні процеси. На думку науковців, поточна вразливість Близького Сходу та Африки заснована на давніх проблемах. Модель регіонального розвитку «інтервенційно-перерозподільчої» держави

дедалі більше демонструвала свої межі. Ця модель призвела до постійних низьких темпів зростання, високої заборгованості та економічної ізоляції молоді, знедолених і, особливо, жінок. Сьогодні підвищена невизначеність висуває великі вимоги до держави: підтримувати економічне виробництво через безпрецедентні циклічні коливання; захистити від бідності найбільш вразливі верстви населення; зменшити швидкі втрати в освіті та збільшити потенціал систем охорони здоров'я. Завдяки нинішньому рівню цін на нафту країни-експортери мають фіскальний простір для задоволення цих потреб. Втім, оскільки очікується, що ціни на нафту будуть нижчими в довгостроковій перспективі, цим країнам необхідно знайти способи ефективного розподілу ресурсів, особливо коли вони переходять до диверсифікації своїх економік [10].

Незважаючи на стримуючі фактори, а саме: розвиток людського потенціалу, розвиток широкосмислового Інтернету, дотримання прав власності тощо, зацікавленість з боку стейкхолдерів у розвитку цифрової торгівлі в цих країнах є значною.

Доцільно звернути увагу на розвиток такого компонента цифрової економіки в регіоні, як Інтернет речей (*Internet of things – IoT*). Розмір глобального ринку IoT у 2020 р. становив 308,97 млрд дол. Найшвидше річне зростання витрат на IoT, за прогнозом Fortune Business Insights-2021, відбуватиметься на Близькому Сході та в Північній Африці (19,0%), Центральній та Східній Європі (17,6%) та Латинській Америці (15,8%) [11; 12].

Попри стримуючі фактори, більшою мірою країни Північної Африки, які розширили участь у гло-

бальних ланцюгах вартості (ГЛВ) із виробництвом промислової продукції, швидше за все, виграють, ніж програють від поєднання цифровізації та геополітичної/геоекономічної динаміки, оскільки остання посилює переваги розташування, які дозволяє географічно близький ринок, а перша зменшує витрати на торгівлю/операції; підвищення ефективності існуючих ланцюжків створення вартості. Більш широко впровадження безпаперових транзакцій, використання цифрових технологій для полегшення логістики та дотримання податкового законодавства, зменшення потреби у фізичній перевірці вантажів, а також підвищення прозорості та передбачуваності ланцюгів постачання – усе це має потенціал для зниження торговельних витрат [13]. Наприклад, такі країни, як Марокко та Туніс можуть стати бенефіціарами цих змін, враховуючи тісну економічну та культурну співпрацю із країнами Європейського Союзу.

Розвиток цифрової торгівлі сприяє прискоренню трансформаційних процесів у країнах, що перебувають в пошуку ефективних моделей розвитку. Країни Близького Сходу та Африки, які переважно є експортерами сировинних ресурсів, у тому числі енергетичних, досліджують можливості цифрової економіки (та цифрової торгівлі як її складової) для створення імпульсів та стимулів економічних

змін. У *табл. 2* наведено дані щодо експорту послуг із цифровою доставкою в регіоні з 2011 по 2021 рр. (базою порівняння є 2010 р).

Дані свідчать, що, відповідно до частки країн у світовій торгівлі, лідером є Ізраїль, який збільшив свою частку з 0,8% у 2005 р. до 1,4% у 2021 р. Також помітними є Бахрейн і Туреччина – 0,3%, інші країни регіону мають нижчі показники.

Прикладами компаній, які працюють і засновані в регіоні, можуть бути Anghami з Лівану та TradeTech, Tech Try з Оману. Anghami, платформа потокового передавання музики, заснована у 2012 р., зі штаб-квартирою в Абу-Дабі (ОАЕ), є компанією, зареєстрованою на Nasdaq, яка обслуговує понад 73 млн споживачів (потенційний ринок – 660 млн споживачів на Близькому Сході, в Африці та Пакистані [15; 16]. ASYAD Group, інтегрований провайдер наскрізної логістики з Оману, який обслуговує регіон Близького Сходу та Північної Африки, запустив ініціативу TradeTech, Tech Try, спрямовану на демонстрацію технологій, які можуть полегшити та поліпшити торгівлю шляхом визначення випадків використання, вибору відповідних технологій, а також пілотування та розробку бізнес-кейсів для сталого впровадження технологій [17].

Таблиця 2

Міжнародна торгівля послугами із цифровою доставкою (експорт), %

Країна	Рік										
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Бахрейн	9	10	11	-8	-5	-10	-14	-4	-7	-8	-7
Єгипет	-32	234	235	238	237	247	275	285	269	391	470
Ірак	-31	-23	-35	8	-29	-22	-37	-32	-15	-3	17
Ізраїль	14	146	352	691	792	848	925	1064	1131	901	1076
Йорданія	21	32	56	61	62	83	101	139	168	187	264
Кувейт	6			11	-8	-17	-31	-30	-41	-60	-43
Ліван	5	-4	3	-7	-15	-20	-21	50	43	39	
Лівія	22	-8	8	-10	-4	-9	-19	-16	-47	-66	
Марокко	-88	-51	-45	-47	414	-40	-25	-6	17		
Оман	7	12	9	-2	-5	4	10	30	42	62	87
Катар	-15	-4	14	19	20	15	18	33	43	37	215
Саудівська Аравія	-2	133	120	198	172	166	132	254	301	569	306
Палестина	-57	-46	-38	-48	-49	-32	-32	-3	47	44	101
Судан	-32	121	299	269	166	38	104	172	-24	-18	202
Туніс											
Туреччина	4	3	7	3	-14	-10	-13	-18	-18	-31	-3
ОАЕ	5	8	221	249	219	172	218	222	247	246	396
Ємен											

Джерело: розраховано авторами за UNCTADstat [14].

Країнам, що розвиваються, бракує інструментів для конкуренції в новому цифровому середовищі, і вони знаходяться під загрозою залишитися позаду ще більше. Завдання полягає в тому, щоб досягти інклюзивного зростання на благо всіх, щоб жоден представник суспільства не залишався осторонь і не поглиблював економічний розрив. Що регулювати, як регулювати і на якому рівні? Багатосторонньо, регіонально чи двосторонньо? [2]. Ці питання постають як перед урядами країн, так і перед зацікавленими сторонами. А саме: чи має зростати роль держави в регулюванні економіки; яким чином має трансформуватись освіта; як співпрацювати з країнами регіону в питаннях цифрового регулювання; наскільки інтенсивно включатись у роботу міжнародних інституцій, які займаються розробкою міжнародних механізмів, тощо?

Прикладом регулювання цифрової торгівлі на односторонньому рівні може бути Королівство Саудівська Аравія, яке видало новий закон, згідно з яким іноземні компанії, які обробляють персональні дані громадян цієї країни, призначають місцевого представника, який має відповідну ліцензію. Передача даних за межі Саудівської Аравії може здійснюватися для обмежених цілей, визначених законом, або для «інших цілей», які будуть викладені в майбутніх нормативних актах. Перед передачею особистих даних за кордон потрібен дозвіл органів влади [18]. Такий нормативний документ може суттєво обмежити роботу міжнародних і місцевих компаній, які працюють у цифровій економіці, адже обмін даними лежить в основі більшості транзакцій.

З іншого боку, країни впроваджують політику, яка підтримує змінений торговельний ландшафт на Близькому Сході та ставить його в центр своїх планів економічного та соціального розвитку. Бахрейн був першою країною, яка створила правову базу для використання блокчейну в комерційному та державному секторах. У 2020 р. Оман запровадив електронну доставку та електронні замовлення на випуск вантажу, щоб прискорити морські транзакції.

Фінансові регулятори ОАЕ та Сінгапуру успішно завершили першу транскордонну передачу цифрових торговельних документів, усунувши потребу в паперових документах у фінансуванні міжнародної торгівлі [19].

На міжрегіональному рівні також докладаються значні зусилля в нормативному врегулюванні питань цифрової торгівлі. Ліга арабських держав і Рада арабської економічної спільноти підготували Арабське бачення цифрової економіки та Посібник у 2020 р., визначивши, що електронна комерція може стати опорою економіки арабського регіону. Були сформовані переваги для економіки регіону, серед яких:

- ✦ *регіональний ринок*: дозволивши арабським країнам електронну комерцію, підприємства матимуть доступ до громадян не лише на регіональному, а й на глобальному рівні;

- ✦ *зниження операційних витрат*: витрати, пов'язані з комерційними процесами, будуть значно скорочені, особливо в довгостроковій перспективі, оскільки будуть зменшені витрати на створення, обробку, розповсюдження, зберігання й отримання паперової інформації;
- ✦ *середовище конкуренції*: електронна комерція усуне монополістичні ринки [20].

Незважаючи на докладені зусилля, дослідники зазначають, що регулювання цифрової торгівлі в країнах Близького Сходу та Африки все ще перебуває в зародковому стані, оскільки воно здебільшого регулюється загальними законами, не призначеними для цифрової ери. Аналіз показує, що регіон відстає у створенні сучасної системи управління для цифрової економіки. Загалом регулювання електронних транзакцій (документів та електронних підписів) у країнах Близького Сходу в цілому відповідає світовій практиці, хоча ще є можливості для вдосконалення. Так само й правила про відповідальність посередників, головним чином тому, що це питання залишається погано врегульованим у всьому світі. Основна прогалина полягає в регулюванні захисту прав споживачів в Інтернеті, управління даними та кібербезпеки [21].

Відповідно, незважаючи на реалізацію системних змін, існують суттєві перешкоди на шляху імплементації ефективної політики зі стимулювання цифрової торгівлі, які мають як інституційний, так і ринковий характер.

Передусім це стосується торговельної політики, яка має включати необхідні умови. Частково це відповідає принципам усталеної торгової політики: запровадження передбачуваного, відкритого режиму торгівлі. Однак торгівля послугами може бути, а іноді й підлягає обмежувальній політиці. Основним принципом тут має бути визначення того, де політика регулювання послуг дискримінує іноземні компанії та іноземну продукцію. Цього можна досягти за допомогою спільних дій між групами арабських країн, наприклад уповноваживши (і забезпечивши ресурсами) регіональну організацію для виконання цього завдання [13]. На даний момент, завдання та пріоритети урядів держав у розвитку цифрової торгівлі суттєво відрізняються, і вони не готові передавати частину своїх повноважень із регулювання цифрових процесів наддержавним регіональним організаціям.

Також доцільно звернути увагу на зміцнення інституцій серед країн регіону для моніторингу та нагляду за належним запровадженням торговельної політики [22]. Зазначимо, що відповідно до даних СОТ, торговельна політика в регіоні є однією з найбільш обмежувальних серед країн-учасниць (високі тарифні та нетарифні бар'єри (наприклад, вимоги щодо сертифікації харчової продукції)).

Відповідно до положень UNCTAD щодо розвитку цифрової торгівлі в країнах, що розвиваються, рекомендовано:

- ✦ імплементувати Угоди про спрощення процедур торгівлі в рамках СОТ, щоб модернізувати й оптимізувати митні процеси, у тому числі шляхом використання керівних принципів UNCTAD щодо адаптації автоматизованої системи митних даних;
- ✦ реалізувати цифрові системи «єдиного вікна» для забезпечення ефективної взаємодії між імпортерами, експортерами та органами влади;
- ✦ запровадити спрощені процеси експорту для відправлень низької фізичної ваги та вартості, щоб збільшити експорт малими підприємствами [23; 24].

На нашу думку, країнам Близького Сходу та Африки доцільно визначити такі пріоритети для стимулювання цифрової торгівлі:

- ✦ підвищити ефективність управління даними та їх доступність для стейкхолдерів;
- ✦ реформувати систему освіти із пріоритетизацією отримання знань і навичок, необхідних для цифрової трансформації;
- ✦ стимулювати створення та впровадження інновацій в економічну діяльність;
- ✦ створити стимули для приєднання підприємств регіону до глобальних ланцюгів вартості;
- ✦ збільшити проникнення та доступність широкосмугового Інтернету та інтернет-інфраструктури;
- ✦ оновити національне законодавство щодо обміну документами в цифровій формі (доцільно звернути увагу на типовий закон ЮНСІТРАЛ (*United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL*) про електронні передавальні записи (*MLETR*).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження продемонструвало роль цифрової торгівлі для розвитку країн, що розвиваються, у тому числі країн Близького Сходу та Африки. Було виділено роль цифрової довіри як активу, який сприяє розвитку тісних торговельних зв'язків. Важлива економічна роль країн регіону з огляду на їх місце на глобальних ресурсних ринках може стати фундаментом для розвитку цифрової торгівлі. Стимувальними факторами є поточна інституційна спроможність до регулювання цифрової економіки на національному та регіональному рівнях.

Подальшого вивчення та глибшого дослідження потребує питання розробки механізмів підвищення ефективності торговельної політики та пришвидшення цифрової трансформації в країнах регіону. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Baldwin R. Globotics and Macroeconomics: Globalisation and Automation of the Service Sector. In: *ECB Forum on Central Banking* (27–29 June 2022). URL:

- https://www.ecb.europa.eu/pub/conferences/ecbforum/shared/pdf/2022/Baldwin_paper.pdf
2. Smeets M. Converging thoughts on digital trade in preparing the future. In: *Adapting to the Digital Trade Era: Challenges and Opportunities*, 2021. Ch. 16. P. 337–347. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/20_adtera_chapter_16_e.pdf
 3. López González J., Jouanjan M-A. Digital Trade: Developing a Framework for Analysis. *OECD Trade Policy Papers*. 2017. No. 205. DOI: <https://doi.org/10.1787/524c8c83-en>
 4. Study on measuring international digital trade in the Arab region. *UN*, 9 Mar. 2022. URL: <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/measuring-international-digital-trade-arab-region-english.pdf>
 5. Digital trade / *European Commission*. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/goods-and-services/digital-trade_en
 6. Digital trade / *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/trade/topics/digital-trade/>
 7. Elms D., Agnew N. Digital trade in Asia. *EUI RSC Working Pages*. 2022/51. Global Governance Programme-474. URL: <http://hdl.handle.net/1814/74730>
 8. Hayat Z. Digital trust: How to unleash the trillion-dollar opportunity for our global economy / *WEF*. Aug. 17, 2022. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/08/digital-trust-how-to-unleash-the-trillion-dollar-opportunity-for-our-global-economy/>
 9. Іващук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 2. С. 136–147. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2021.02.136>
 10. Belhaj F. et al. A New State of Mind: Greater Transparency and Accountability in the Middle East and North Africa / *MENA Economic Update*. October 2022. World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38065>
 11. Digital Economy Report 2021. Cross-border Data Flows and Development – For Whom the Data Flow / *UNCTAD*. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_en.pdf
 12. Internet of things (IoT). *Fortune Business Insights*. 2021. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/internet-of-things-iot-market-100307>
 13. Hoekman B. Digitalization, International Trade, and Arab Economies: External Policy Implications / *Economic Research Forum. Working Papers* No. 1484. September 2021. URL: https://erf.org.eg/app/uploads/2021/09/1632898425_733_776132_1484.pdf
 14. Digital Economy / *UNCTADstat*. 2022. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
 15. Mahroum S. Why isn't e-commerce benefiting the Arab world? / *ERF Policy Portal*. March 15, 2022. URL: <https://theforum.erf.org.eg/2022/03/13/isnt-e-commerce-benefiting-arab-world/>
 16. Anghami. Official Web-site. URL: <https://www.anghami.com/about>
 17. This is how drones and other 'tradetech' are transforming international trade. *World Economic Forum*. August 12, 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/this-is-how-drones-and-other-trade-tech-is-transforming-international-trade/>

18. Report on G20 Trade Measures (Mid-October 2021 to mid-May 2022). *WTO*. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/report_trdev_jul22_e.pdf
19. Fernandez K. J. *Is digital trade changing the concept of business in the Middle East?* URL: <https://fastcompany.com/technology/is-digital-trade-changing-the-concept-of-business-in-the-middle-east/>
20. Arab Digital Economy Vision / *Arab Commission for Digital Economy*. 2020. URL: <https://www.arab-digital-economy.org/2020/17.pdf>
21. Daza Jaller L., Molinuevo M. Digital Trade in MENA: Regulatory Readiness Assessment. *Policy Research Working Paper* No. 9199. World Bank, 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33521>
22. Taiwo Onifade S., Qahar Khatir A., Ay A., Canitez M. Reviewing the Trade Openness, Domestic Investment, and Economic Growth Nexus: Contemporary Policy Implications for the MENA Region. *Revista Finanzas y Política Económica*. 2022. Vol. 14. No. 2. P. 489–512. Epub October 16, 2022. DOI: <https://doi.org/10.14718/revfinanzpolitecon.v14.n2.2022.7>
23. Digital trade: Opportunities and actions for developing countries / *UNCTAD*. Policy Brief No. 92. January 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/presspb2021d10_en.pdf
24. Baghdadi L., Guedidi I. Global value chains in the age of internet: what opportunities for Africa? In: *Adapting to the digital trade era: Challenges and opportunities* / edited by Maarten Smeets. World Trade Organization, Geneva. 2021. P. 54–69. DOI: <https://doi.org/10.30875/13ba4ce3-en>

REFERENCES

- "Arab Digital Economy Vision". *Arab Commission for Digital Economy*. 2020. <https://www.arab-digital-economy.org/2020/17.pdf>
- Anghami. Official Web-site. <https://www.anghami.com/about>
- Baghdadi, L., and Guedidi, I. "Global value chains in the age of internet: what opportunities for Africa?" In *Adapting to the digital trade era: Challenges and opportunities*, 54-69. Geneva: World Trade Organization, 2021. DOI: <https://doi.org/10.30875/13ba4ce3-en>
- Baldwin, R. "Globoitics and Macroeconomics: Globalisation and Automation of the Service Sector". *ECB Forum on Central Banking* (27-29 June 2022). https://www.ecb.europa.eu/pub/conferences/ecbforum/shared/pdf/2022/Baldwin_paper.pdf
- Belhaj, F. et al. "A New State of Mind: Greater Transparency and Accountability in the Middle East and North Africa". *MENA Economic Update*. October 2022. World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38065>
- "Digital Economy Report 2021. Cross-border Data Flows and Development – For Whom the Data Flow". *UNCTAD*. https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_en.pdf
- "Digital Economy". *UNCTADstat*. 2022. <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
- "Digital trade: Opportunities and actions for developing countries". *UNCTAD*. Policy Brief no. 92. January 2022. https://unctad.org/system/files/official-document/presspb2021d10_en.pdf
- "Digital trade". *European Commission*. https://policy.trade.ec.europa.eu/help-exporters-and-importers/accessing-markets/goods-and-services/digital-trade_en

- "Digital trade". *OECD*. <https://www.oecd.org/trade/topics/digital-trade/>
- Daza Jaller, L., and Molinuevo, M. "Digital Trade in MENA: Regulatory Readiness Assessment". *Policy Research Working Paper* no. 9199. World Bank, 2020. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33521>
- Elms, D., and Agnew, N. "Digital trade in Asia". *EUI RSC Working Pages*. 2022/51. Global Governance Programme-474. <http://hdl.handle.net/1814/74730>
- Fernandez, K. J. "Is digital trade changing the concept of business in the Middle East?" <https://fastcompany.com/technology/is-digital-trade-changing-the-concept-of-business-in-the-middle-east/>
- Hayat, Z. "Digital trust: How to unleash the trillion-dollar opportunity for our global economy". *WEF*. August 17, 2022. <https://www.weforum.org/agenda/2022/08/digital-trust-how-to-unleash-the-trillion-dollar-opportunity-for-our-global-economy/>
- Hoekman, B. "Digitalization, International Trade, and Arab Economies: External Policy Implications". *Economic Research Forum Working Papers* no. 1484. September 2021. https://erf.org.eg/app/uploads/2021/09/1632898425_733_776132_1484.pdf
- "Internet of things (IoT). *Fortune Business Insights*. 2021". <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/internet-of-things-iot-market-100307>
- Ivashchuk, I., and Zastavnyi, A. "Krainy Blyzkoho Skhodu v hlobalnii ekonomitsi: suchasni tendentsii rozvytku ta pytannia bezpeky" [Middle East Countries in the Global Economy: Current Development Trends and Security Issues]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 31, no. 2 (2021): 136-147. DOI: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2021.02.136>
- Lopez Gonzalez J., and Jouanjean, M.-A. "Digital Trade: Developing a Framework for Analysis". *OECD Trade Policy Papers*, no. 205 (2017). DOI: <https://doi.org/10.1787/524c8c83-en>
- Mahroum, S. "Why isn't e-commerce benefiting the Arab world?" *ERF Policy Portal*. March 15, 2022. <https://the-forum.erf.org.eg/2022/03/13/isnt-e-commerce-benefiting-arab-world/>
- "Report on G20 Trade Measures (Mid-October 2021 to mid-May 2022)". *WTO*. https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/report_trdev_jul22_e.pdf
- "Study on measuring international digital trade in the Arab region". *UN*. March 9, 2022. <https://www.unescwa.org/sites/default/files/pubs/pdf/measuring-international-digital-trade-arab-region-english.pdf>
- Smeets, M. "Converging thoughts on digital trade in preparing the future". *Adapting to the Digital Trade Era: Challenges and Opportunities*, 2021. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/20_adtera_chapter_16_e.pdf
- "This is how drones and other 'tradetech' are transforming international trade". *World Economic Forum*. August 12, 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/this-is-how-drones-and-other-tradetech-is-transforming-international-trade/>
- Taiwo Onifade, S. et al. "Reviewing the Trade Openness, Domestic Investment, and Economic Growth Nexus: Contemporary Policy Implications for the MENA Region". *Revista Finanzas y Política Económica*, vol. 14, no. 2 (2022): 489-512. DOI: <https://doi.org/10.14718/revfinanzpolitecon.v14.n2.2022.7>